

ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างประเทศอังกฤษ - ไทย ค.ศ. 1855 - 1909 : การเปลี่ยนแปลงนโยบายต่างประเทศ

Anglo - Thai Relations, 1855 - 1909 : A Study in Changing of Foreign Policies

น้ำเงิน บุญเทียม¹

Namngern Boonpiam

ABSTRACT

After the signing up of the Bowring Treaty in 1855, an official relationship between Thailand and Great Britain was begun. From then onwards, their mutual relationships became extensively and expanded to several aspects, political, economical and social. However, only the political and economical factors are regarded as the major impacts on the formulation of the British and the Thais foreign policies and their strategic nature of their foreign relations.

During 1855 - 1909 their foreign policies manifested that both countries had searched for their national interests whereas maintaining their peaceful co-existence. To achieve this goal, they had employed many political strategies, namely, arranging their negotiations, making agreements, and signing treaties.

Among several agreements and treaties they had made, the Secret Convention of 1897 and the Anglo - Siamese Treaty of 1909 were regarded as the primary importance. Above all, the major issues in those agreements reversed from the Bowring Treaty of 1855, particularly about the notions of the British and the Thai's political status in the Malay Peninsula.

Their establishments of such new foreign policies during this period have been a critical factor in the development of Anglo - Thai relationships and have turned to be an area deserving vast investigations. In examining the trends of foreign policies between both parties, extensive studies of their political, economical and cultural behaviors would be suggested.

บทคัดย่อ

การเซ็นสัญญาเบาวริง ค.ศ. 1855 เป็นจุดเริ่มต้นของการมีความสัมพันธ์อย่างเป็นทางการระหว่างประเทศอังกฤษกับประเทศไทย หลังจากนั้น ความสัมพันธ์ของประเทศทั้งสองจะขยายตัวขึ้นอย่างกว้างขวาง

ครอบคลุมทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม แต่ทั้งนี้ ความสัมพันธ์ทางการเมืองและเศรษฐกิจจะเป็นปัจจัยหลักที่ส่งผลกระทบต่อการดำเนินนโยบายต่างประเทศ ตลอดจนการสร้างรูปแบบของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของประเทศทั้งสอง และจากพฤติกรรมของความสัมพัทธ์ต่างประเทศระหว่าง

¹ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

รัฐบาลอังกฤษกับรัฐบาลไทย ในระยะ ค.ศ. 1855 – 1909 ได้แสดงออกให้เห็นว่า รัฐบาลของประเทศทั้งสองต่างมุ่งแสวงหาผลประโยชน์สูงสุดของชาติ ขณะที่ยังคงรักษาไว้ซึ่งนโยบายการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ การดำเนินนโยบายต่างประเทศเพื่อสนองตอบความต้องการดังกล่าวนี้ จะใช้วิธีการเจรจา การแสวงหาข้อตกลง และการเซ็นสัญญา

ในบรรดาข้อตกลงและสัญญาที่รัฐบาลอังกฤษและรัฐบาลไทยได้ทำไว้ระยะ ค.ศ. 1855 – 1909 นั้น อนุสัญญาฉบับ ค.ศ. 1897 และสนธิสัญญาอังกฤษ – ไทย ค.ศ. 1909 จัดว่ามีความสำคัญ ยิ่งไปกว่านั้น ในประเด็นที่เกี่ยวกับความคิดของอังกฤษ และไทยด้วย เรื่องสถานะอำนาจทางการเมืองของแต่ละฝ่ายในเขตแหลมมลายู มีความต่างไปจากที่ปรากฏในสนธิสัญญาเบาวริง ค.ศ. 1855

การสร้างนโยบายใหม่ ด้านการต่างประเทศของอังกฤษและไทยในช่วงเวลาจาก ค.ศ. 1855 – 1909 จัดได้ว่าเป็นปัจจัยสำคัญต่อการพัฒนาการของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศทั้งสอง ในการศึกษาเพื่อทราบถึงการเปลี่ยนแปลงนโยบายต่างประเทศของอังกฤษ และไทยครั้งนี้ จะได้นำสภาพแวดล้อมทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ ตลอดจนพฤติกรรมทางด้านสังคมมาพิจารณา

บทนำ

ที่มาของปัญหา

ค.ศ. 1855 รัฐบาลไทยกับรัฐบาลอังกฤษ ได้เจรจาตกลงเซ็นสัญญาเบาวริง (Bowring Treaty) สัญญาซึ่งวางรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับอังกฤษ ตลอดครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 19 และเวลาต่อมา

สัญญาเบาวริงให้ผลลัพธ์ทั้งทางบวกและทางลบ

ต่อประเทศไทย พิจารณาในทางลบประเทศไทยต้องเสียเอกราชทางศาล และถูกจำกัดสิทธิการเก็บภาษีศุลกากรในเขตแดนของตนเอง เป็นต้น ทว่าเมื่อพิจารณาในทางบวก สถานภาพความเป็นคู่สัญญากับอังกฤษ ประเทศมหาอำนาจที่สำคัญที่สุดของโลกขณะนั้น ได้มีผลให้ฐานะความเป็นรัฐเอกราชของไทยเป็นที่ยอมรับมากขึ้นของวงการเมืองของโลก นอกจากนั้นในส่วนของสัญญาเบาวริงที่วางกฎเกณฑ์ทางการค้าระหว่างไทยกับอังกฤษ ยังมีผลเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจของไทยจากระบบผูกขาดเข้าสู่ระบบการค้าเสรี อย่างไรก็ตาม ภายหลังจากนำสัญญาเบาวริงมาปฏิบัติจริง รัฐบาลไทยยังได้ค้นพบจุดอ่อนของเนื้อหารายละเอียดของสัญญาที่ให้ผลร้ายต่อผลประโยชน์ของชาติมากขึ้นเรื่อย ๆ แนวโน้มของความคิดที่จะแก้ไขหรือยกเลิกสัญญาเบาวริงจึงเกิดตามมา ซึ่งความสัมพันธ์ต่างประเทศ และการดำเนินนโยบายต่างประเทศเป็นทางออกสำหรับรัฐบาลไทยที่จะแก้ไขปัญหาดังกล่าวนี้ได้

ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของอังกฤษและไทยดำเนินต่อไป และมีแนวโน้มของการเพิ่มขีดความสัมพันธ์มากขึ้น แต่พร้อมกันนั้นทั้งไทยและอังกฤษต่างก็จะมีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศกับประเทศอื่นด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความสัมพันธ์ต่างประเทศของทั้งสองฝ่ายที่จะมีกับมหาอำนาจตะวันตก คือ ฝรั่งเศสและเยอรมนี ดังนั้น ความสัมพันธ์ต่างประเทศของอังกฤษกับไทยซึ่งจะมีต่อกัน จึงเกิดมีตัวแปรร่วมมากขึ้น มิใช่เพียงตัวแปรหลัก อันได้แก่ สนธิสัญญาเบาวริงเท่านั้นและด้วยสภาพแวดล้อมดังกล่าวนี้ ลักษณะการดำเนินนโยบายต่างประเทศของอังกฤษและไทย ซึ่งจะปฏิบัติต่อกันในช่วง ค.ศ. 1855 – 1909 จึงจะได้รับผลกระทบไปด้วย ซึ่งจะนำไปสู่การปรับและเปลี่ยนแปลงรูปแบบของการดำเนินนโยบายต่างประเทศที่เคยปฏิบัติมาจากระยะต้นของครึ่งหลังคริสต์ศตวรรษที่ 19 จนถึงทศวรรษแรกของคริสต์ศตวรรษที่ 20

ขอบเขตการวิจัย

ศึกษาเฉพาะลักษณะการดำเนินนโยบายต่างประเทศของอังกฤษต่อไทย ไทยต่ออังกฤษ ในระยะเวลาของปี 1855 – 1909 หรือจากภายหลังการเซ็นสนธิสัญญาเบาว์ริงจนถึงการเซ็นสัญญาอังกฤษ – ไทย ค.ศ. 1909

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. ศึกษาถึงลักษณะการดำเนินนโยบายต่างประเทศของอังกฤษต่อไทย ระยะเวลาครึ่งหลังคริสต์ศตวรรษที่ 19 และทศวรรษแรกของคริสต์ศตวรรษที่ 20
2. ศึกษาถึงลักษณะการดำเนินนโยบายต่างประเทศของไทย ต่ออังกฤษระยะครึ่งหลังคริสต์ศตวรรษที่ 19 และทศวรรษแรกของคริสต์ศตวรรษที่ 20
3. วิเคราะห์ถึงปัจจัยต่าง ๆ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ที่ผลักดันให้รัฐบาลอังกฤษและไทย สร้างรูปแบบการดำเนินนโยบายต่างประเทศต่อกันและกัน
4. วิเคราะห์ถึงปัจจัยที่นำไปสู่การ “ ปรับ ” และ “ เปลี่ยน ” ลักษณะการดำเนินนโยบายต่างประเทศของอังกฤษต่อไทย และของไทยต่ออังกฤษ

สมมุติฐานการวิจัย

ในครึ่งหลังคริสต์ศตวรรษที่ 19 ประเทศไทยมีความสัมพันธ์ทางการเมืองและการค้ากับประเทศมหาอำนาจในโลกหลายประเทศ โดยจะมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับประเทศอังกฤษมากที่สุด นอกจากนั้นจะได้แก่ประเทศฝรั่งเศส เยอรมนี และรัสเซีย ตามลำดับ การติดต่อทางการเมืองและการค้าระหว่างไทยและอังกฤษ นอกจากดำเนินไปตามข้อตกลงของสนธิสัญญาเบาว์ริงแล้ว ยังถูกกำหนดโดยความสัมพันธ์ทางการเมืองและเศรษฐกิจของประเทศคู่สัญญาอื่น ๆ ของไทย ตลอดจนภาวะการเมืองระหว่างประเทศในโลกขณะนั้น ทั้งฝ่ายไทยและอังกฤษต่างพยายามรักษาผลประโยชน์

โยชน์ทางการเมืองและการเศรษฐกิจของประเทศ โดยใช้ขบวนการทางการทูตเป็นทางออก อันได้แก่ “ การเจรจาเพื่อหาข้อยุติปัญหาที่เกิดขึ้น ” ผลลัพธ์ของการเจรจาประสานผลประโยชน์ในแต่ละครั้ง จะสรุปลงด้วยการเซ็นสัญญา ซึ่งสนธิสัญญาที่เกิดขึ้นในช่วงเวลา ค.ศ. 1855 – 1909 จะสะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงแนวทางการดำเนินนโยบายต่างประเทศที่ไทยและอังกฤษปฏิบัติต่อกัน

การตรวจเอกสาร

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

เรื่องราวความสัมพันธ์ต่างประเทศของอังกฤษกับไทย ในช่วงหลังการเซ็นสัญญาเบาว์ริง ค.ศ. 1855 จนถึงการโอนดินแดนบางส่วนของไทยให้กับอังกฤษ ค.ศ. 1909 มีนักประวัติศาสตร์กลุ่มหนึ่งทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศให้ความสนใจ นักวิชาการกลุ่มนี้ได้เขียนบทความ หนังสือ หรือวิทยานิพนธ์ แสดงข้อคิดเห็นให้ได้ทราบถึงความน่าจะเป็นของรูปแบบความสัมพันธ์ทางการต่างประเทศของประเทศทั้งสอง แต่งานเขียนเหล่านี้ส่วนใหญ่ จะจำเพาะอยู่บางช่วงเวลาสั้น ๆ เท่านั้น มิได้ทำการศึกษาครอบคลุมการดำเนินนโยบายต่างประเทศในช่วง ค.ศ. 1855 – 1909 ส่วนงานเขียนอีกกลุ่มหนึ่งจะทำการศึกษาการดำเนินนโยบายของไทยกับประเทศมหาอำนาจอื่น ๆ มิได้จำกัดเฉพาะไทยกับอังกฤษ หรืออังกฤษกับไทยแต่เพียง 2 ประเทศ งานเขียนในกลุ่มหลังนี้ เช่น งานของ ดร. เพ็ญศรี ด้ก การต่างประเทศกับเอกราชและอธิปไตยของไทย และงานของ ดร. ลิขิต ชีระเวคิน ซึ่งตีพิมพ์เป็นภาษาอังกฤษ ชื่อเรื่อง *Siam and Colonialism (1855 - 1909) : An Analysis of Diplomatic Relations* ซึ่งงานเขียนแนวกว้างแบบนี้ ก็ยากที่จะสรุปลักษณะเด่นของความสัมพันธ์ด้านการต่างประเทศของอังกฤษและไทยที่มีต่อกันได้

กล่าวโดยทั่วไป ลักษณะของงานเขียนรูปแบบต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับหัวข้อความสัมพันธ์ต่างประเทศของไทยและอังกฤษในช่วงครึ่งหลังคริสต์ศตวรรษที่ 19 จะมีแนวร่วมอยู่ 2 แนวด้วยกัน กล่าวคือ แนวหนึ่งของงานเขียน จะมีไทยเป็นศูนย์กลางของการดำเนินเรื่อง และเนื้อเรื่องส่วนใหญ่จะเกี่ยวกับไทยและอังกฤษเป็นหลัก เช่น วิทยานิพนธ์ของ ดร. นีออน สนิทวงศ์ ณ อยุธยา “ The Development of Siam's Relations with Britain and France in the Reign of King Mongkut, 1851 - 1868 ” (1961) จะมุ่งเน้นการดำเนินนโยบายต่างประเทศของไทยต่อมหาอำนาจตะวันตกสำคัญสองประเทศ ได้แก่ อังกฤษ และ ฝรั่งเศส เฉพาะในช่วงเวลาปลายรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อย่างไรก็ดี งานวิทยานิพนธ์ของ ดร. นีออน ก็ได้ให้รายละเอียด ตลอดจนสรุปแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการดำเนินนโยบายต่างประเทศของอังกฤษในช่วงเวลาดังกล่าวนี้เป็นที่น่าสนใจมาก นอกจากงานวิทยานิพนธ์ของ ดร. นีออน แล้ว แนวของงานเขียนที่ให้ความสำคัญกับการดำเนินนโยบายต่างประเทศของไทยเป็นหลักยังมีอีก ดังต่อไปนี้ บทความของ ดร. แลมสุข นุ่มนนท์ เรื่อง “ The Anglo - Siamese Secret Convention of 1897 ” (1965) บทความเรื่องนี้จะให้ความสนใจต่อความสัมพันธ์ต่างประเทศของไทยและอังกฤษ ในช่วงเวลาของการเจรจาเพื่อนำไปสู่การเซ็นอนุสัญญาลับ ค.ศ. 1897 นคร พันธุ์รงค์ วิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโท เรื่อง “ การเจรจาและข้อตกลงระหว่างรัฐบาลสยามกับรัฐบาลอังกฤษเกี่ยวกับหัวเมืองชายแดนลานนาไทยและพม่า สมัยรัชกาลที่ 5 ระยะ พ.ศ. 2428 - 2438 ” (2516) กิ่งแก้ว นิคมจำ วิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโท เรื่อง “ การเจรจาและข้อตกลงระหว่างไทย และอังกฤษเกี่ยวกับหัวเมืองมลายูในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ระหว่าง พ.ศ. 2443 ถึง พ.ศ. 2452 ” (2519)

งานเขียนแนวที่สองของงานเขียนที่เกี่ยวกับหัวข้อความสัมพันธ์ต่างประเทศของไทยและอังกฤษประมาณ ค.ศ. 1855 - 1909 จะใช้ “ อังกฤษ ” เป็นศูนย์กลางของการเดินเรื่อง ส่วนเนื้อหาของเรื่องส่วนใหญ่กลับให้ความสนใจกับวิธีการดำเนินนโยบายต่างประเทศในแหลมมลายู และในวงการเมืองของโลก ส่วนความสัมพันธ์ต่างประเทศที่อังกฤษดำเนินกับไทยนั้น ได้รับความสนใจเป็นอันดับรอง งานเขียนแนวนี้อาทิ มินตัน เอฟ โกลด์แมน “ Franco-British Rivalry over Siam, 1886 - 1904 ” (1972) งานชิ้นนี้ ได้ให้ความสนใจหลักอยู่ที่การดำเนินนโยบายต่างประเทศของอังกฤษแข่งขันกับฝรั่งเศส ดร. สมศักดิ์ ชูโต วิทยานิพนธ์ระดับปริญญาเอกเรื่อง “ British Foreign Policy Towards Siam ; 1890 - 1900 : (1958) ไอรา ไคลน (Ira Klein) บทความเรื่อง “ Salisbury, Rosebery, and the Survival of Siam ” (1968) ส่วน จันทรัน เจสุรัน (Chandran Jeshurun) จะมีผลงานเขียนในแนวที่สองนี้ อาทิ “ The Anglo - French Declaration of January 1896 and the Independence of Siam ” (1970)

นอกจากแนวเขียนหลักสองแนวดังกล่าวข้างต้นแล้วยังมีแนวเขียนที่ใช้ “ ไทย ” เป็นตัวอย่างหนึ่งในหลาย ๆ ตัวอย่าง ที่จะแสดงให้เห็นถึงการดำเนินนโยบายต่างประเทศของอังกฤษในครึ่งคริสต์ศตวรรษที่ 19 แต่งานเขียนประเภทที่สามนี้ ก็ยังมีประโยชน์ที่จะได้ทราบถึงลักษณะของความสัมพันธ์ต่างประเทศที่อังกฤษและไทยมีต่อกันในช่วงเวลา ค.ศ. 1855 - 1909 งานเขียนที่ใช้ “ ไทย ” เป็นเพียง “ ตัวประกอบ ” ของการเดินเรื่องดังกล่าวนี้ ได้แก่ งานเขียนของ ยูนิส เทียว (Eunice Thio) ปริญญาโทระดับปริญญาเอก เรื่อง “ British Policy in the Malay Peninsula, 1880, 1909 ” (1969) เซอร์ แฟรงค์ สเว็ตเทนัม (Sir Frank Swettenham) *British Malaya* (1948) และ ซี.ดี.

โคเวน (C.D. Cowan) *Nineteenth Century Malaya* (1961)

วิธีดำเนินการวิจัย

ลักษณะของการวิจัยจะเป็นการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) โดยจะใช้ทั้งรูปแบบวิธีการดำเนินการวิจัยทั้งแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) ควบคู่กันไป

การวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งเป็นวิธีการวิจัยที่ใช้อยู่โดยทั่วไปในงานวิจัยสาขาประวัติศาสตร์ จะเป็นวิธีการที่ใช้เพื่อศึกษาข้อมูลทางด้านการเมืองและสังคมเป็นหลัก ส่วนวิธีวิจัยเชิงปริมาณ ซึ่งเป็นวิธีการที่ถูกนำมาใช้น้อยมากในสาขาวิชาประวัติศาสตร์นั้น จะถูกนำมาใช้ศึกษาข้อมูลทางด้านเศรษฐกิจเป็นส่วนใหญ่ ทั้งนี้เพื่อหาลักษณะเฉพาะที่เป็นภาพชัดของรูปแบบการเปลี่ยนแปลงทางด้านผลประโยชน์ทางการค้าของประเทศอังกฤษและไทย ตลอดจนประเทศอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ข้อมูลตัวเลขทางด้านการค้าเหล่านี้ จะนำมาวิเคราะห์ด้วยโปรแกรมคอมพิวเตอร์โลตัส 1 - 2 - 3 (Lotus 1 - 2 - 3)

ผลของการวิจัย

พ่อค้าและนักเผชิญโชคชาวอังกฤษเคยเดินทางเข้ามายังประเทศไทยครั้งแรกเมื่อคริสต์ศตวรรษที่ 16 สมัยกรุงศรีอยุธยายังเป็นราชธานีของไทย จากผลงานทางวิชาการเท่าที่ปรากฏอยู่ขณะนี้ยังไม่มียกวิชาการท่านใดรายงานว่า ในช่วงเวลาคริสต์ศตวรรษที่ 16 และเวลาใกล้เคียงได้มีคนไทยเดินทางไปยังประเทศอังกฤษเลย จึงกล่าวได้ว่า ความสัมพันธ์ระหว่างอังกฤษกับไทยในช่วงนี้เป็นความสัมพันธ์ทางเดียว (one - way relationship) ยิ่งไปกว่านั้น ความสัมพันธ์นี้ยังเป็นไปในลักษณะเดียว คือ เกี่ยวข้องทางด้านการค้าเท่านั้น

จนถึงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 17 ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับอังกฤษเริ่มมีการเมืองเข้ามาเกี่ยวข้อง จากการเริ่มต้นที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงทำการติดต่อหาหนทางเพื่อขอความช่วยเหลือให้อังกฤษทอนอำนาจของดัตช์ และต่อมาฝรั่งเศส อย่างไรก็ตาม บริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษได้ปฏิเสธที่จะให้ความช่วยเหลือทางการเมืองกับไทยในครั้งนี้ ความสัมพันธ์ที่อังกฤษมีกับไทยจึงยังถูกขีดวงอยู่เพียงการค้าเพียงด้านเดียวและจะมีลักษณะเช่นนี้จนถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19

ความสัมพันธ์ต่างประเทศระหว่างอังกฤษกับไทยเริ่มต้นอย่างเป็นทางการในปี 1826 เมื่อได้มีการเซ็นสัญญาเบอร์นี (Burney's Treaty) ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นได้ในครั้งนี้เป็นผลมาจากความพยายามของฝ่ายอังกฤษ การที่อังกฤษมีอาณาเขตในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คือ สิงคโปร์ ปีนัง และกาลังขายอิทธิพลในพม่า และอังกฤษมีกิจการค้าที่ทำกำไรอยู่มากในเขตแดนมลายู ตลอดจนในประเทศไทยเองด้วย จึงปรากฏว่า ระหว่าง ค.ศ. 1820 - 1855 รัฐบาลอังกฤษที่อินเดียได้จัดส่งคณะผู้แทนทางการทูตทั้งแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการมายังราชสำนักไทยที่กรุงเทพฯ หลายครั้ง แต่คณะทูตที่สามารถเจรจาเปิดความสัมพันธ์ทางการเมืองและการค้ากับประเทศไทยได้สำเร็จนั้นมีเพียง 2 ครั้ง คือเมื่อปี ค.ศ. 1826 โดยคณะทูตของเฮนรี เบอร์นี (Henry Burney) และอีกครั้งหนึ่ง ค.ศ. 1855 โดยคณะทูตของเซอร์ จอห์น เบาวริง (Sir John Bowring)

ผลของการเจริญสัมพันธไมตรีระหว่างไทยกับอังกฤษในปี 1855 รัฐบาลทั้งสองประเทศได้ตกลงเซ็นสัญญาไมตรีต่อกันมีชื่อว่า สัญญาเบาวริง (Bowring's Treaty) สัญญาเบาวริงมีความสำคัญ เพราะเป็นสัญญาที่วางรูปแบบความสัมพันธ์ทางการทูต การเมือง และการค้าให้กับประเทศคู่สัญญา หรือวางรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของประเทศทั้งสองนั่นเอง ซึ่ง

เป็นเวลารวมทั้งสิ้นมากกว่าครึ่งศตวรรษ ยิ่งกว่านี้ ประเทศไทยยังใช้สัญญาเบาว์ริงเป็นแม่แบบทำสัญญาไมตรีและพินัยกับประเทศอื่น ๆ อีกหลายประเทศอีกด้วย

การเกิดของสัญญาเบาว์ริง เป็นสิ่งที่รัฐบาลไทยและอังกฤษมีความพอใจในระดับหนึ่ง เมื่อ ค.ศ. 1855 และเวลาที่ใกล้เคียง อังกฤษสามารถขยายขอบเขตการค้าของอังกฤษได้กว้างขวางขึ้น ส่วนไทยสามารถสร้างความสัมพันธ์กับอังกฤษในแบบสองทาง (two-way relationship) ได้ อย่างไรก็ตาม ภายหลังจากความคิดดังกล่าวได้เปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากฝ่ายไทย ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงสถานการณ์ภายในประเทศ สภาพการเมืองระหว่างประเทศ การขยายตัวทางการค้า การแข่งขันทางการค้าในภูมิภาค การเปลี่ยนแปลงจำนวนชนิดของสินค้าออกด้านการเกษตร การเพิ่มจำนวนชาวต่างชาติในประเทศไทย และปัจจัยทางสังคมอื่น ๆ สิ่งเหล่านี้เป็นภาพรวมที่เกิดขึ้นภายหลังจากส่งผลทำให้ไทยมีความคิดในแนวลบต่อสัญญาเบาว์ริง เนื้อหาของสัญญาในจุดที่ไทยเคยยอมรับได้ เช่น เรื่องสิทธิสภาพนอกอาณาเขตกลายเป็นสิ่งสกัดความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจและการพัฒนาประเทศ เป็นต้น ขณะเดียวกันอังกฤษซึ่งเป็นฝ่ายเรียกร้องทุกอย่างในสัญญาเบาว์ริงและอังกฤษก็ได้ตามที่ต้องการ แต่จากสภาพแวดล้อมที่ต่างออกไป เมื่อเวลาผ่านไปอังกฤษกลับพิจารณาเห็นจุดอ่อนบางประการในสัญญาเบาว์ริงที่ส่งผลจำกัดสิทธิประโยชน์ของอังกฤษ

ด้วยเหตุผลอีกหลายประการ ซึ่งเป็นตัวแปรชักนำให้รัฐบาลไทยและรัฐบาลอังกฤษดำเนินการด้านความสัมพันธ์ต่างประเทศแสวงหาข้อตกลงร่วมกันอีกหลายครั้ง ในแต่ละครั้งจะสรุปด้วยการเซ็นสนธิสัญญา หรือข้อตกลงใหม่ การแสวงหาข้อตกลงใหม่เพื่อแทนที่ข้อตกลงเก่ามีลักษณะของภาพเชิงซ้อน และเป็นภาพสะท้อนให้เห็นถึงความพยายามของรัฐบาลแต่ละฝ่ายที่จะรักษาผล

ประโยชน์ของชาติ เมื่อข้อตกลงใดไม่สามารถสนองความคาดหวังได้ก็จะแสวงหาข้อสัญญาใหม่ จนถึงสัญญาฉบับ ค.ศ. 1909 ก็ดูเหมือนว่าจะสนองตอบความต้องการและแก้ไขข้อขัดข้องของความสัมพันธ์ต่างประเทศในอดีตของไทยและอังกฤษได้มากที่สุด

การศึกษาพฤติกรรมการดำเนินนโยบายต่างประเทศของไทยและอังกฤษ หลังสัญญาเบาว์ริงจนถึง ค.ศ. 1909 จะเห็นภาพรวมได้ว่า อังกฤษ ประเทมหาอำนาจผู้ยิ่งใหญ่ที่สุดของโลกในขณะนั้นกับประเทศไทยประเทศเล็ก ๆ ไม่มีบทบาทใด ๆ ในวงการเมืองยุคจักรวรรดินิยมของคริสต์ศตวรรษที่ 19 ได้มีความเห็นแนวเดียวกัน ที่จะใช้ “ การเจรจาทางการทูต ” เพื่อหาข้อยุติปัญหาขัดแย้งของกันและกัน ทั้งสองประเทศต่างพยายามปรับและเปลี่ยนแปลงวิธีการดำเนินนโยบายต่างประเทศไปในหลายรูปแบบ เพื่อการอยู่ร่วมกันโดยปราศจากสงคราม

ในการศึกษาวิจัยความสัมพันธ์ต่างประเทศระหว่างไทยและอังกฤษ ค.ศ. 1855 – 1909 โดยจะเน้นถึงการเปลี่ยนแปลงลักษณะการดำเนินนโยบายต่างประเทศของสองประเทศดังกล่าว นั้น จะได้มีการนำปัจจัยแวดล้อมต่าง ๆ ทั้งทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมของทั้งไทยและอังกฤษ มาวิเคราะห์ในฐานะเป็นตัวแปร จัดลำดับความสำคัญของปัจจัยต่าง ๆ ดังกล่าว ในฐานะที่เป็นตัวแปรอิสระและตัวแปรตาม แต่ทั้งนี้ในการวิจัยครั้งนี้จะให้ความสำคัญของเอกสารของฝ่ายอังกฤษเป็นอันดับแรก ด้วยเหตุผลในแง่หนึ่งที่ว่า ในความสัมพันธ์ต่างประเทศของไทยกับอังกฤษนั้น ฝ่ายไทยในฐานะที่เป็นประเทศเล็ก มีระดับของอำนาจการต่อรองต่ำ ได้ถูกบีบบังคับโดยตรงและทางอ้อมให้ต้องตกเป็นฝ่ายดำเนินนโยบายต่างประเทศตอบรับการดำเนินนโยบายต่างประเทศของอังกฤษ เมื่อฝ่ายอังกฤษดำเนินนโยบายต่างประเทศอยู่บนพื้นฐานของความรู้และความเข้าใจจากข้อมูลหรือเอกสารที่บุคลากร

ของฝ่ายอังกฤษเป็นผู้ผลิต ฝ่ายไทยซึ่งดำเนินนโยบายต่างประเทศ เป็นปฏิริยาโต้ตอบการดำเนินนโยบายต่างประเทศของรัฐบาลอังกฤษอยู่ ดังนี้ จึงเท่ากับว่า รัฐบาลไทยได้ใช้ข้อมูลของบุคลากรของฝ่ายอังกฤษไปอย่างอัตโนมัติ โดยมีได้ตั้งใจ

วิจารณ์

โดยหลักการใหญ่ ทั้งรัฐบาลไทยและรัฐบาลอังกฤษ ทั้งนี้ ไม่ว่าจะเป็นรัฐบาลชุดใดก็ตาม ต่างจะดำเนินนโยบายต่างประเทศรักษาและเพิ่มพูนผลประโยชน์สูงสุดของชาติ แต่การตีความ เรื่อง “ผลประโยชน์สูงสุดของชาติ” ของรัฐบาลแต่ละชุด และแต่ละฝ่ายนั้น มีความต่างกัน ทั้งนี้ สืบเนื่องมาจากปัจจัยหลายประการ กล่าวคือ สภาพแวดล้อมทางการเมืองระหว่างประเทศแต่ละช่วงเวลา สถานะการเมืองภายในประเทศ ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ความคิดเกี่ยวกับเกียรติภูมิของชาติ และทัศนคติส่วนตัวของผู้มีอำนาจในระดับผู้ทำการตัดสินใจดำเนินนโยบาย ปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้ถือได้ว่าเป็นสิ่งผลักดันการสร้างรูปแบบและทิศทางของการดำเนินนโยบายต่างประเทศของผู้นำฝ่ายไทยและอังกฤษ ขณะเดียวกันปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้ก็จะเป็สิ่งที่มองไม่เห็นที่ส่งผลทำให้ผู้นำของแต่ละฝ่ายมองเห็นปัญหาเดียวกันในภาพที่ต่างกันออกไป และจาก “ฐาน” นี้ก็เช่นกันที่จะนำไปสู่ความหลากหลายของการดำเนินนโยบายต่างประเทศของรัฐบาลไทยและรัฐบาลอังกฤษ ในความสัมพันธ์ต่างประเทศของประเทศทั้งสอง ด้วยเหตุผลเช่นนี้ จึงกล่าวได้ว่า “ผลประโยชน์สูงสุดของชาติ” เป็นตัวแปรต้นที่มีลักษณะคงที่ที่จะกำหนดทิศทางการดำเนินนโยบายต่างประเทศทั้งของรัฐบาลไทยและรัฐบาลอังกฤษ ส่วนสภาพแวดล้อมอื่นใด ตลอดจนความต่างของมิติของเวลานั้น จะตกอยู่ในสภาพของตัวแปรตามเท่านั้น

จุดเริ่มต้นของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยและอังกฤษของครึ่งหลังคริสต์ศตวรรษที่ 19 ได้แก่ปี 1855 โดยมีการเซ็นสนธิสัญญาเบาวริงเป็นกรณีกำหนด หลังจากนั้น ความสัมพันธ์ต่างประเทศของไทยและอังกฤษมีความราบรื่นมาตลอด ทั้งนี้ก็โดยใช้สถานะที่ปราศจากสงครามของประเทศทั้งสองเป็นเครื่องวัด อย่างไรก็ตาม ภายใต้ความสัมพันธ์ที่ราบรื่นนี้ความขัดแย้งก็มีอยู่ เพียงแต่รัฐบาลของประเทศทั้งสองได้แก้ปัญหาด้วยการปรับและเปลี่ยนยุทธวิธีการดำเนินนโยบายต่างประเทศ

การปรับ และเปลี่ยนนโยบายต่างประเทศของอังกฤษ ในความสัมพันธ์ต่างประเทศที่มีกับประเทศไทย มีหลายครั้ง และหลายแบบด้วยกัน กล่าวคือ ค.ศ. 1896 เมื่ออังกฤษได้เซ็นข้อตกลงกับฝรั่งเศสที่มีชื่อว่า “Declaration between Great Britain and France with regard to the Kingdom of Siam and other matters” ซึ่งมีมาตราหนึ่งระบุถึงการตกลงค้าประกันดินแดนตอนกลางของประเทศไทย ตามที่เรียกไว้ในข้อตกลงว่า “Menam Proper” พร้อมทั้งทั้งนี้ให้เห็นถึงภาพของการแบ่งเขตอิทธิพลของมหาอำนาจอังกฤษและฝรั่งเศสในเขตประเทศไทย ข้อตกลงระหว่างอังกฤษและฝรั่งเศส ค.ศ. 1896 จึงสามารถชี้ให้เห็นได้ทราบถึงการเปลี่ยนไปของนโยบายต่างประเทศของอังกฤษที่มีต่อไทย ก่อน ค.ศ. 1896 อังกฤษเคยดำเนินนโยบายคงไว้ซึ่งสถานภาพความเป็น “รัฐอิสระเต็มรูป” ของไทย แต่ ค.ศ. 1896 และหลังจากนั้น อังกฤษกลับมีนโยบายสร้างสถานภาพความเป็น “รัฐกึ่งอิสระ” ให้กับประเทศไทยในวงการเมืองระหว่างประเทศ

จากนั้นในปีรุ่งขึ้น รัฐบาลอังกฤษทำการเซ็นอนุสัญญาลับกับไทย คือ “Convention between Great Britain and Siam undertaking on the part of Siam not to alienate certain Siamese territories or to grant special facilities without the consent

of Great Britain ” หรือ ที่รู้จักกันในนามอนุสัญญาฉบับ ค.ศ. 1897 ตามสัญญานี้มีผลให้อังกฤษประกาศคำประกันดินแดนบางส่วนของภาคใต้ของไทยตามที่ระบุไว้ในสัญญา ที่สำคัญกว่าคือ ตามข้อตกลงแล้ว อังกฤษได้ยินยอมผูกพัน เสียขต่อการทำสงครามกับประเทศที่สาม ในกรณีที่ประเทศที่สามนั้นทำการรุกรานประเทศไทยในส่วนที่ระบุไว้ในสัญญา พฤติกรรมเช่นนี้ของอังกฤษเป็นสิ่งที่แปลกไปจากพฤติกรรมที่อังกฤษเคยปฏิบัติมาในอดีต ตั้งแต่ ค.ศ. 1855 โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อนำพฤติกรรมของการดำเนินนโยบายต่างประเทศของอังกฤษต่อไทยในปี 1897 นี้ไปเปรียบเทียบกับพฤติกรรมที่ลังเลไม่กล้าตัดสินใจของอังกฤษเมื่อวิกฤติการณ์สยาม ค.ศ. 1893 ช่วงสุดท้ายของคริสต์ศตวรรษที่ 19 อังกฤษได้ดำเนินนโยบายต่างประเทศที่ต่างไปจากที่เคยทำมาในอดีตอีกครั้งหนึ่ง เมื่อทำการเซ็นข้อตกลง ค.ศ. 1902 และสัญญา ค.ศ. 1909 ตามที่มีชื่อว่า “ Declaration between Great Britain and Siam regard to Kelantan and Trengganu ” และ “ The Anglo-Siamese Treaty, 1909 ” สัญญาทั้งสองฉบับ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สัญญาอังกฤษ – ไทย ค.ศ. 1909 ได้มีผลให้อังกฤษเข้าครอบครองดินแดนในแหลมมลายูเกือบทั้งหมด และที่สำคัญเป็นการเข้าครอบครองดินแดนที่รัฐบาลอังกฤษได้เคยแสดงจุดยืนเสมอมาในอดีตทั้งในสัญญาเบอร์นี ค.ศ. 1826 และสัญญาเบาวริง ค.ศ. 1855 และด้วยการกระทำในอีกหลายรูปแบบที่ระบุถึงความไม่มั่นคงนโยบายที่จะขยายจักรวรรดิอังกฤษเพิ่มขึ้นในแหลมมลายู เหนือสิ่งอื่นใด อังกฤษจะไม่เข้าครอบครองดินแดนที่เป็นของราชอาณาจักรไทย

ในส่วนการดำเนินนโยบายต่างประเทศของไทย ในความสัมพันธ์ต่างประเทศกับอังกฤษระยะครึ่งหลังคริสต์ศตวรรษที่ 19 ก็มีการปรับและเปลี่ยนนโยบายต่างประเทศเช่นกัน นับจากจุดเริ่มต้น ค.ศ. 1855 รัฐบาลไทยดำเนินนโยบายต่างประเทศที่แสดงความใกล้ชิด

และหวังพึ่งอังกฤษ แต่จากประสบการณ์ในช่วงวิกฤติการณ์สยาม ค.ศ. 1893 และเมื่อได้ทราบข้อตกลงระหว่างอังกฤษ – ฝรั่งเศส ค.ศ. 1896 รัฐบาลไทยได้ทราบถึงนโยบายต่างประเทศที่แท้จริงของอังกฤษที่มีต่อประเทศไทย จึงได้ทำการเปลี่ยนการดำเนินนโยบายต่างประเทศจากรูปแบบที่อิงอังกฤษมาเป็นรูปแบบที่เป็นอิสระจากอังกฤษ ซึ่งจะเห็นได้จากการเพิ่มอิทธิพลของเยอรมันในไทย และจากแนวคิดในการเสด็จประพาสยุโรปของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พฤติกรรมการดำเนินนโยบายต่างประเทศของไทยเปลี่ยนอีกครั้งหนึ่งในปี 1897 จากการที่ไทยทำการเซ็นอนุสัญญาฉบับ ค.ศ. 1897 ซึ่งยินยอมให้อังกฤษเข้าอ้างเขตอิทธิพลในดินแดนภาคใต้ (บางส่วน) ของไทย การกระทำนี้ต่างไปจากอดีต นับตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่รัฐบาลไทยเคยปฏิเสธที่จะยอมรับอิทธิพลของอังกฤษในเขตภาคใต้ (บางส่วน) ของไทย และนโยบายดังกล่าวก็ได้ถูกยืนยันอย่างชัดเจนในสัญญาเบาวริง ค.ศ. 1855 แต่ในที่สุด ตามสัญญาอังกฤษ – ไทย ค.ศ. 1909 รัฐบาลไทยได้ยินยอมสูญเสียเมืองกลันตัน ตรังกานู ปะลิส ไทรบุรี รามันห์ตอนใต้ และเกาะใกล้เคียงให้กับอังกฤษ และส่งผลปิดฉากการมีอิทธิพลของไทยในเขตพื้นที่แหลมมลายูโดยสิ้นเชิง

พฤติกรรมการเปลี่ยนนโยบายต่างประเทศของรัฐบาลไทยและรัฐบาลอังกฤษในระยะครึ่งหลังคริสต์ศตวรรษที่ 19 และทศวรรษแรกของคริสต์ศตวรรษที่ 20 ในความสัมพันธ์ต่างประเทศของประเทศทั้งสองได้ชี้ให้เห็นถึงเป้าประสงค์สูงสุดที่รัฐบาลของประเทศไทยและอังกฤษตั้งไว้ อันได้แก่ “ การแสวงหาและรักษาไว้ซึ่งผลประโยชน์สูงสุดของชาติ ”

ในการศึกษาและวิจัยเกี่ยวกับความสัมพันธ์ต่างประเทศ ระหว่างประเทศอังกฤษกับประเทศไทยระยะ ค.ศ. 1855 – 1909 นี้ กล่าวได้ว่ามีความคล่องตัวทาง

ด้านการแสวงหาข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินนโยบายต่างประเทศของทั้งสองประเทศ ทั้งนี้ไม่ว่าเป็นข้อมูลชั้นต้นหรือข้อมูลชั้นรองก็ตาม สำหรับเอกสารชั้นต้นของฝ่ายอังกฤษที่มีประโยชน์มากสำหรับการศึกษาวิจัยภายใต้ขอบเขตหัวข้อเรื่องการต่างประเทศนั้น ได้แก่ กลุ่มเอกสารของกระทรวงการต่างประเทศอังกฤษที่ใช้ชื่อย่อว่า F.O. (Foreign Office) เป็นเอกสารที่ถูกจัดเป็นรูปไมโครฟิล์ม ประกอบด้วยหมวดต่าง ๆ คือ F.O. 17, F.O. 69, F.O. 273, F.O. 371, F.O. 422 และ F.O. 628 F.O. แต่ละหมวดที่กล่าวมาจะบรรจุข้อมูลเกี่ยวกับประเทศไทยอยู่ทั้งสิ้น เพียงแต่ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับประเทศไทยนี้จะกระจายกันอยู่เท่านั้น ทว่าก็สามารถจะตามเรื่องได้ไม่ยากนัก โดยจะค้นหาได้จากบรรณานุกรมของเรื่อง นอกจากเอกสารชุด F.O. แล้ว กระทรวงการต่างประเทศของอังกฤษยังผลิตเอกสารชั้นต้นอีกชิ้นหนึ่งที่มีประโยชน์ในการศึกษาถึงความสัมพันธ์ต่างประเทศของไทยและอังกฤษ คือ *British and Foreign State Papers* เรียกชื่อย่อว่า BFSP เอกสารชุดนี้ นอกจากจะบรรจุเนื้อหาของสัญญาและข้อตกลงต่าง ๆ ที่รัฐบาลอังกฤษได้กระทำต่อประเทศต่าง ๆ แล้ว เฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้องกับไทย ในเอกสารชุด BFSP ยังได้แนบรูปถ่ายแผนที่ที่แนบท้ายสัญญาที่มีการตกลงกันด้วยเรื่องเขตแดนไว้ด้วย ยิ่งไปกว่านั้น BFSP ยังบรรจุข้อรายงานและจดหมายราชการของข้าราชการอังกฤษในพื้นที่ที่มีไปถึงเจ้ากระทรวงที่ลอนดอนอีกด้วย จึงนับได้ว่า BFSP เป็นเอกสารที่มีประโยชน์มากอีกชิ้นหนึ่ง

นอกจากเอกสารหมวด F.O. และ BFSP ที่ผลิตโดยกระทรวงการต่างประเทศของอังกฤษแล้ว เอกสารที่ผลิตโดยหน่วยงานอื่นก็สามารถใช้ค้นคว้าเกี่ยวกับเรื่องของไทยได้ กล่าวคือ *The Parliamentary Papers* เอกสารชุดนี้ได้บรรจุรายงานของข้าราชการอังกฤษใน

พื้นที่ และที่สำคัญในคำรายงานดังกล่าวนี้ส่วนหนึ่งจะมีข้อมูลทางด้านการค้าของฝ่ายอังกฤษ แสดงถึงการมีส่วนในตลาดการค้าในประเทศของพ่อค้าอังกฤษและพ่อค้าสัญชาติอื่น ๆ ซึ่งข้อมูลเหล่านี้สามารถนำมาใส่เข้าในโปรแกรมคอมพิวเตอร์โลตัส 1 - 2 - 3 (Lotus 1 - 2 - 3) เพื่อหาจุดเด่นในการแข่งตลาดการค้าในประเทศไทยระยะครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 19 ได้เป็นอย่างดี และสำหรับเอกสารชุด *The Parliamentary Debates* ซึ่งบรรจุรายละเอียดคำอภิปรายของบรรดาสมาชิกรัฐสภาของอังกฤษทั้งสภาสูงและสภาล่างนั้น บรรดาคำอภิปรายเหล่านี้มีบางส่วนได้กล่าวถึงวิจารณ์ถึงการดำเนินนโยบายต่างประเทศ ที่ขาดประสิทธิภาพของรัฐบาลอังกฤษที่ดำเนินอยู่กับเหตุการณ์ในประเทศไทย จึงนับได้ว่าเป็นเอกสารชั้นต้นที่มีประโยชน์มากเช่นกัน

สำหรับข้อมูลชั้นต้นของฝ่ายไทย อาทิ ก.จ.ช. ห.จ.ช. และ ก.ต. ก็นับได้ว่าเป็นเอกสารที่ให้ประโยชน์มากในการวิเคราะห์การดำเนินนโยบายต่างประเทศของไทยที่ทำกับอังกฤษ แต่ข้อมูลชั้นต้นของฝ่ายไทยเหล่านี้ เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับข้อมูลชั้นต้นของฝ่ายอังกฤษจะให้เป็นประโยชน์น้อยกว่า จุดอ่อนที่ส่งผลให้ข้อมูลของฝ่ายไทยถูกนำมาใช้ประโยชน์ได้ไม่เท่าที่ควร สืบเนื่องจากวิธีการเก็บและเรียบเรียงเอกสารยังไม่อยู่ในขั้นระบบสากลที่มีประสิทธิภาพ ข้อมูลอยู่ในสภาพกระจัดกระจาย ส่วนบรรณานุกรมที่ปรากฏก็อาจไม่ชี้นำไปสู่เนื้อเรื่องที่ตรงกัน นอกจากนั้น การที่ผู้วิจัยจะเข้าสัมผัสข้อมูลเหล่านี้ก็ต้องผ่านขั้นตอนที่ล่าช้าอีกด้วย อุปสรรคเหล่านี้ส่งผลให้ข้อมูลของฝ่ายอังกฤษถูกนำมาใช้มากกว่าข้อมูลของฝ่ายไทย อย่างไรก็ตาม ถ้าได้มีการปิดจุดอ่อนดังที่กล่าวได้ การศึกษาถึงการดำเนินนโยบายต่างประเทศของไทยต่ออังกฤษ และรวมถึงการดำเนินนโยบายต่างประเทศของอังกฤษต่อไทยก็จะสามารถมีมิติที่มากขึ้นและลึกมากขึ้นอีกด้วย

เอกสารอ้างอิง

- กิ่งแก้ว นิคมขำ. 2519. “การเจรจาและข้อตกลงระหว่างไทยและอังกฤษเกี่ยวกับหัวเมืองมลายูในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ระหว่าง พ.ศ. 2443 ถึง พ.ศ. 2452”. วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทร-วิโรฒ.
- นคร พันธุ์รงค์. 2516. “การเจรจาและข้อตกลงระหว่างรัฐบาลสยามกับรัฐบาลอังกฤษเกี่ยวกับหัวเมืองชายแดนลานนาไทยและพม่าสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ระยะ 2428 - 2438”. วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- เพ็ญศรี คุ้ม. 2527. “การต่างประเทศกับเอกราชและอธิปไตยของไทย”. กรุงเทพฯ : เจ้าพระยาการพิมพ์.
- ฟรานซิส ปีแซย์. 2508. “การต่อสู้เพื่อเอกราชทางการศาลของไทย”. แปลโดย ถาวร โพธิ์ทอง ใน ยุติธรรม, กระทรวง. ที่ระลึกในการเสด็จพระราชดำเนินทรงประกอบพิธีเปิดอาคารที่ทำการศาลแพ่งและศาลฎีกา. กรุงเทพฯ : ชวนพิมพ์.
- Cowan, C.D. 1961. *Nineteenth - Century Malaya*. New York : Oxford University Press.
- Dhiravegin, Likit. 1974. *Siam and Colonialism, 1855 - 1909 : An Analysis of Diplomatic Relations*. Bangkok : Thai Watana Panich.
- Goldman, M.F. 1972. “Franco - British Rivalry over Siam, 1896 - 1904 ”. *Journal of South-east Asian Studies*, III pt. 2 (Sept., 1972), pp. 210 - 227.
- Jeshuran, C. 1970. “The Anglo - French Declaration of January 1896 and the Independence of Siam ”. *Journal of Siam Society*, LVIII (July, 1970), pp. 105 - 126.
- Klein, I. 1968. “British Expansion in Malaya, 1897 - 1902 ”. *Journal of Southeast Asian History*, IX pt. 1 (March, 1968), pp. 53 - 68.
- Numnonda, Thamsook. 1962. “The Anglo - Siamese Secret Convention of 1897 ”. *Journal of Siam Society*, L pt. 4 (1962), pp. 91 - 118.
- Sanidvongs, N. 1961. “The Development of Siam's Relations with Britain and France in The Reign of King Mongkut, 1851 - 1868 ”. Unpublished Ph.D. Thesis, University of London.
- Swettenham, F. Sir. 1955. *British Malaya*. London : George Atten and Unwin Ltd.
- Thio, E. 1956. “British Policy in the Malay Peninsula, 1880 - 1910 ”. Unpublished Ph.D. Thesis, University of London.
- Xuto, Somsakdi. 1958. “British Foreign Policy Towards Siam, 1890 - 1900 ”. Unpublished Ph.D. Thesis, University of London.